

Fig. 1. Hammershus \dagger slotskapel. Plan. 1:300. Målt af Niels Hauberg 1908.

HAMMERSHUS \dagger SLOTSKAPEL

BORNHOLMS NØRRE HERRED

Første gang et kapel omtales er i ærkebisp Karl Galens testamente 1334. Det var da nyindrettet og angives viet til *S. Margaretha*¹. Borg og kapel tilhørte, fraset kortvarige afbrydelser, ærkesædet i Lund indtil 1525, da kapitlet mod nogle herreder i Skåne afstod hele Bornholm til kronen, som derpå forlenede øen til lybækkerne for et tidsrum af 50 år. I denne periode var Hammershus sæde for den lybske foged, som iværksatte en del byggearbejder, bl.a. på kapellet; således anmodede fogden Herman Boitin 1548 rådet i Lybæk om en prædikant, da kapellet igen var »færdigt«². Efter at lenet 1576 atter var kommet under kronen, og en kongelig lensmand havde efterfulgt lybækkernes foged på Hammershus, benyttedes kapellet fortsat af borgens besætning, og indtil Joachim Gersdorffs tid (lensmand 1651-58) skal der til stadighed have været »forordnet« en slotspræst, formodentlig en af øens sognepræster³. Efter svenskekrigene kom slottet i forfald, men endnu 1682 betegnes kirken som »ikkun lidet brøstfældig«⁴, og de nedenfor omtalte kalkmalerier tyder på, at kirken endnu har været benyttet ved denne tid. 1743 rømmedes slottet og benyttedes derpå som stenbrud, indtil ruinen 1822 blev fredlyst.

Kapellet har udgjort understokværket i en større bygning i den indre borgs nordfløj umiddelbart vest for borgens hovedtårn, Manteltårnet. Om murværket delvis kan stamme fra det 1334 nævnte kapel, lader sig næppe afgøre, før hele borgens bygningshistorie bliver taget op til overvejelse. Kirkebygningen er af rektangulær grundplan og opført af røde munkesten i et uregelmæssigt munkeforbandt, ofte med tre eller flere løbere for hver binder. For nordmurens vedkommende er der dog blot tale om en halvstens skalmuring af den ældre af kamp og silurkalk opførte indre ringmur. Mens denne er bevaret i noget over understokværkets højde, er de øvrige mure nedbrudt indtil et par meter over terrainet. Østgavlen brydes kun af en rektangulær, nu blændet

åbning, som har ført ud til et uregelmæssigt trappehus, som forbinder kirken med Manteltårnet, og hvori der har været opgang til etagen over kirken. Nord- og sydsiden har hver tre smigede, munkestensindfattede vinduer, som i nord er fladbuede, mens deres øvre afslutning er ukendt i syd; det vestligste vindue i syd er dog nu helt udsløttet og muren gennembrudt til jorden, hvilket antagelig er sket for at skaffe bekvemmere adgang for folk, som har hentet bygningsmaterialer i det indre. Udelukkes kan det dog ikke, at der har været en dør på stedet. Den egentlige indgang til kapellet er i vest ad en fladbuget dør, som forbinder kirken med en smal forhal, hvorfra en udvendig falset dør fører ud i borggården. Forhallen har fået lys gennem et lille svagt smiget, vandret afdækket vindue i nordmuren. Nordligt i vestmuren sidder mellem to fladbuede nicher en nu blændet passage til det følgende rum, »Hestemøllen«.

Over kapellets *indre* har været spændt tre hvælvinger, hvis forlæg er bevaret i form af otte munkestenspiller, som nærmest leder tanken hen på grat-hvælv⁵. Disse har ikke ganske respekteret vinduerne, og det kan muligvis være indbygningen af dem, der sigtes til i 1548 (jfr. indledningen). 1756 stod ifølge Urne »Overhvælvingen endnu temmelig heel«⁶. Forhallen, der traditionelt betegnes »Krudttårnet«, omtales 1757 som en »Hvelving«⁷, men om den virkelig har været overhvælvet kan ikke ses nu; af den tøndehvælving, som det er mest nærliggende at tænke på, er ingen spor synlige. Under kapellets nordvesthjørne er muret en stor varmeovn, hvori man har kunnet fyre fra en kælderagtig sækning i forrummets nordende. Om denne indretning bemærker Urne 1756, at »allernederst i det vestre og nørre Hjørne af Kirken synes at have været een Skorsteen og muelig een Kakkellovn derved til Varme i Kirken«⁸.

KALKMALERIER

På kapellets østvæg er konstateret spor af kalkfarvet puds. Om denne dekoration beretter Johan C. Urne udførligt i sin beskrivelse 1756⁹. På muren »oven over, hvor Alteret har staaet« kendtes endnu med »vandfarve« malet nogle »Vaabener samt Navne af nogle Lensmænd eller Gouverneurer, her har været satte over Landet«. »Øverst paa høyre Haand« Holger Rosenkrantz (lensmand 1626—45) og hans to hustruer, Lene Gyldenstjerne og Karen Krabbe. Dernæst Christian Giedde (amtmand 1678—82) og hustru Magdalene Sibylle Urne samt årstallet 1678. »Neden under i den anden Linnie« Falk Gøye (lensmand 1587—94) og fru Karen Iversdatter Krabbe. »Viidere hen« Hans Schrøder, 1669 adlet Løvenhielm (kommandant 1662—73); ved siden af fandtes ifølge Urne hans frues våben, en sparre, som dog hverken passer på hans første hustru, Barbara v. Ahlefeldt, eller den anden, Sophie Rjelke. »Neden under i 3die Linie« stod Christian 5.s navnetræk og valgsprog »Pietate et Justitia«

(»ved fromhed og retfærdighed«). Derunder den allestedsnærværende Johan Diderich von Wettberg (kommandant 1685—94) »med Vaaben og hans fulde Titel« samt hustruen Sidsel Grubbes våben. Ved siden af fandtes endelig et dobbeltskjold med Gøye- og Krabbevåbnene, vel henvisende til den tidligere nævnte Falk Gøye og hustru.

INVENTAR

Ved østvæggen er fundet rester af et muret †alterbord. Efter traditionen skal den udskårne *renaissancealtertavle*, som nu opbevares i Allinge kirke (s. 87), være flyttet dertil fra slotskapellet¹⁰.

†*Prædikestolen* har efter Urne stået ved østvæggen, syd for alteret.

I øvrigt synes kapellet i de senere år at have været spartansk udstyret. Alt hvad et inventarium fra 1682 finder værd at nævne, er et par store †*lysestager*, en gammel ubrugelig †*messehagel* og messeskjorte, en lille †*tinkalk* samt »2de af sal. Fuchs's og Frues Vaabener« (Adolf Fuchs, kommandant 1660—62) og en tavle »iliigemaade med hans Vaaben paa og C 5tus«⁴.

KILDER OG HENVISNINGER

J. Paludan: Synsforretninger over Hammershus Slot, i Danske Samlinger 1868—69, s. 325—37. V. Møllerup: Redegørelse for Nationalmuseets 2. Afdelings Virksomhed. 1907. S. 46 ff. P. Hauberg i Bornholmske Samlinger 1912. S. 139—58. M. Borch: Om Bevaringen af vore Ruiner, med særligt Henblik paa Hammershus, Aarb. 1914. S. 82—94. — Museumsindberetninger af J. B. Løffler 1884 og P. Hauberg 1886 ff.

¹ Kr. Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder, s. 68. ² Hübertz, s. 169. ³ Ravn, s. 155. ⁴ Danske Samlinger 1868—69, s. 326. ⁵ En ribbekonsol og et par profilsten, som iflg. en tegning af Løffler (i NM) skal være fundne i kirken, stammer snarere fra »Hestemøllen«. ⁶ D.Saml. s. 330. ⁷ Smst. s. 336. ⁸ Smst. s. 331. ⁹ Smst. s. 330 f. ¹⁰ Johan Hansen: En bornholmsk Haandværkers Erindringer, udg. ved Th. Lind, Rønne 1934, s. 92.